

Teoria, tradiții și valori juridice

Mircea Duțu

**ACADEMIA ROMÂNĂ
(1866-2016)
Temeiuri, tradiții și valori juridice**

Editura Academiei Române

Universul Juridic

București
2016

Cuprins

Prefață	7
Enciclopedia Juridică Română – un proiect științific național fundamental	17
1. Nevoia Enciclopediei juridice postmoderne	17
2. Pentru o Enciclopedie Juridică Română (EJR).....	21
3. De ce o enciclopedie-dicționar?	22
Temeiuri juridice ale fondării Academiei Române	29
1. O instituție națională, generată de nevoi interne, asumată ca imperativ al realizării statalității moderne	29
2. Nevoia istorică și misiunea fundamentală a creării vocabularului juridic românesc	31
3. O instituție națională, independentă și liberă în acțiunile sale.....	35
4. „Actul statutului civil” al „institutului eminent național” Academia Română	38
5. Continuitate și discontinuitate juridică	42
6. Un „local” pe măsura importanței și menirii Academiei Române.....	43
7. Cultura juridică în preocupările Academiei Române	46
8. Proiectul „Monumentele sau izvoarele vechiului drept românesc”	48
9. Dreptul și juriștii în instituția academică națională	53
10. Ce rol și loc pentru Drept în Academia Română?	55
11. Temeiurile trecutului pentru construirea viitorului.....	58
Addenda – 1. Începuturile Academiei Române și Biserica Ortodoxă	62
2. Societatea Ateneul Român, precursore și sprijinitoare a Academiei Române	66

Andrei Rădulescu – Președinte al Academiei Române și fondator al cercetării științifice instituționalizate în domeniul dreptului	73
1. Membru corespondent al Academiei Române	74
2. Membru activ al Academiei Române	75
3. Discursul de recepție în Academia Română – „Cultura juridică românească în ultimul secol” (ținut în anul 1922, în continuare Discursul)	77
4. Cel de-al 30-lea Președinte al Academiei Române (1946-1948)	91
5. Activitatea Colectivului pentru vechiul drept românesc	96
6. Contribuții la cunoașterea Dreptului românesc din Basarabia	100
7. Academicianul Andrei Rădulescu și Institutul de Cercetări Juridice al Academiei Române	102
8. Promotorul Enciclopediei Românești	105
9. Istoria învățatului juridic – parte a culturii naționale.....	106
10. Promovarea cooperării academice.....	108
11. Promotor al Dreptului și juriștilor în Academia Română	109
12. Alte aspecte	115
13. Testamentul „juridic” al academicianului Andrei Rădulescu ...	116
14. Concluzii.....	117

Vespasian V. Pella – fondator al dreptului internațional penal, promotor al unificării dreptului penal, artizan al justiției penale internaționale	119
1. Elemente pentru o biografie	120
2. Profesorul	124
3. Opera științifică	125
3.1. La criminalité collective des États et le droit pénal de l’avenir (Criminalitatea colectivă a statelor și dreptul penal al viitorului) – 1925	128
3.2. Alte lucrări	134
3.3. La guerre-crime et les criminels de guerre (1946).....	135
4. Activitatea diplomatică.....	137
5. Propunere de atribuire a Premiului Nobel pentru Pace – 1926.....	141

6. Codificarea dreptului penal	144
7. Promotor al unificării dreptului penal	149
8. Artizan al justiției penale internaționale	152
9. Promotor al cooperării profesional-juridice internaționale.....	154
10. Vespasian V. Pella și Comisia Internațională și Europeană a Dunării	155
11. Vespasian V. Pella, membru corespondent al Academiei Române.....	158
12. Moștenirea	161

Vintilă Dongoroz – personalitate complexă a științei juridice românești	163
1. Constantele dreptului penal	165
2. Proiectul fondării și dezvoltării doctrinei penale românești.....	168
3. Participarea la opera de codificare a dreptului penal.....	172
4. Avocatul	175
5. Membru în Comisia de revizuire a proceselor politice din perioada 1932-1940	180
6. Publicistica	180
7. Membru corespondent al Academiei Române.....	181
8. În loc de concluzii	182

Constantin Bosianu – personalitate fondatoare a științei, învățământului și culturii juridice românești	185
1. Promotor al înființării instanței supreme moderne a țării	186
2. Decan-fondator al Facultății de Drept din București	189
3. Părintele „Codului civil” de la 1864.....	190
4. Făuritor de legi, înainte de toate	191
5. Promotor al științei și culturii juridice românești	192
6. Opera juridică	197
7. Avocatul	197
8. Adept al progresului social prin învățământ și cultură	198
9. Moștenirea (juridică) a lui Constantin Bosianu.....	198

O contribuție românească majoră la promovarea păcii prin drept: inițiativa creării Academiei de Drept Internațional de la Haga	200
1. Academia de Drept Internațional de la Haga – „veriga științifică” a jurisdicțiilor păcii	201
2. Preliminarii teoretice și propuneri generale.....	202
3. Demersul efectiv a lui D.A. Sturdza.....	203
4. Realizarea proiectului	206
5. Forul științific suprem al științei dreptului internațional. Prezența românească.....	207
6. Prezența românească	209
7. Concluzii.....	213
Institutul de Cercetari Juridice „Acad. Andrei Rădulescu” al Academiei Române (1954-2014). Șase decenii de cercetare științifică în domeniul dreptului	215
1. Premise factori.....	216
2. „Constantele dreptului” – program (oficial) de cercetare științifică.....	218
3. O revizuire globală, o abordare integratoare a dreptului și științei sale.....	221
4. Dincolo de dogmatism și relativism: spiritul științific al evoluției legislației penale	224
5. Funcția de consiliu legislativ	229
6. Moștenirea „constantelor dreptului”; reconsiderările actuale.....	231
7. În loc de concluzii și câteva elemente de perspectivă	235
Fondarea Societății juridice și a Revistei Dreptul, moment important în dezvoltarea culturii juridice românești	240
1. Premise socioculturale și juridice	240
2. Actul fondator și programul aferent	241
3. Stindard al identității juridice naționale.....	247
4. Necesarul echilibru dintre jurisprudență și doctrină.....	248
5. Concluzii și învățăminte	250

Direcții și perspective noi în cultura juridică română	252
1. Transcendența și inovarea învățării dreptului și formării profesionistului jurist.....	255
1.1 Criza studiului dreptului și nevoia învățământului transsistemic	255
1.2. Pentru o nouă pedagogie de învățare a Dreptului	260
2. Lungul drum de la exegeză la doctrină.....	263
3. Știința dreptului și dilemele sale post-1989.....	269
4. O nouă deontologie pentru toți juriștii?	274
4.1. Juristul profesionist, un pleonasm?.....	274
4.2. Ce este un jurist profesionist?.....	276
4.3. Două fațete inseparabile ale juristului profesionist.....	276
4.4. Spre o altă deontologie a juriștilor?	277
5. Există o „filozofie a dreptului” românească?	277
În loc de concluzii	281

Prefață

Abordarea din perspectiva Dreptului a aniversării a 150 de ani de la formarea, la 1 aprilie 1866, a *Societății Literare Române*, devenită în 1867 *Societatea Academică Română* și proclamată prin legea din 1879 „institut național” sub denumirea de *Academia Română*, implică fațete multiple și elemente fundamentale, definitorii.

Este vorba, mai întâi, de temeiurile juridice ale fondării și dezvoltării sale instituționale, având ca repere esențiale Regulamentul de formare a Societății Literare din 1 aprilie 1866, Înaltului Decret Domnesc din 1867 de transformare în Societate Academică și, mai ales, Legea pentru Academia Română din 1879 prin care s-a conferit personalitate juridică (statutul de „persoană morală”) instituției academice naționale și recunoaștere oficial-statală pe măsura rolului său în societatea românească. Toate celelalte reglementări legale care au urmat nu au făcut decât să particularizeze și să adauge la cerințele timpului aspecte de circumstanțiere a acestui statut juridic fundamental al forului academic. Nu au fost simple acte juridice de precisă reglementare, ci au marcat momente definitorii în dezvoltarea instituției academice naționale, în consonanță și interdependență cu evoluțiile preocupărilor și realizărilor sale.

Cultivarea limbii poporului român, „eterna dovadă a latinității țării noastre”, care exprima nevoia înființării și menirea instituției academice naționale, se arăta în Raportul ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice C.A. Rosetti, înaintat la 31 martie/12 aprilie 1866 Consiliului de Miniștri, referitor la înființarea Societății Literare Române era reclamată și de „introducerea în limbă a nenumărați termeni de jurisprudență, cu noile instituțiuni și legi, care a ocazionat... o așa de mare perturbare în mersul și dezvoltarea normală a limbei...”, ceea ce presupunea și crearea limbajului și vocabularului juridic românesc, ca parte inseparabilă a limbii, dicționarului și culturii naționale moderne.

Treisprezece ani mai târziu, la 23 martie 1879, ca raportor în Senat asupra Legii pentru Academia Română, Mihail Kogălniceanu constata cu satisfacție: „Academia Română de la înființarea ei a mers dezvoltându-se și progresând, astfel încât astăzi România întregă

vede cu mândrie că marea idee de care au fost inspirați ai ei fondatori a pătruns adânc în viața de cultură a națiunii, și prin acest proiect de lege se face un fapt cu adevărat național, căci ea și-a legitimat pe deplin dreptul de existență și la protecțiune din partea statului”.

În discursul său de recepție în Academia Română ținut la 10 iunie 1923, cu titlul semnificativ *Ființa și menirea academiilor*, denunțând marginalizarea științelor sociale în preocupările Academiei Române și a reprezentanților săi în rândurile membrilor acesteia, profesorul Dimitrie Gusti remarca imperativ: „Științele juridice... cer dreptul la o existență autonomă și nu numai la una tolerată și miluită”, exprimându-și mirarea față de o atare situație, tocmai în țara în care un academician român chiar fost președinte al supremului for academic, inițiasse înființarea Academiei de Drept Internațional de la Haga!

Abia în 1935, prin modificarea Statutului și înscrierea expresă printre componentele științelor istorice și a științelor juridice, precum și prin alegerea, în același an, ca membru titular a lui Nicolae Titulescu, Dreptul și slujitorii săi păseau cu adevărat în Academia Română. Iar ca o recunoaștere absolută a prestigiului marelui jurist și diplomat, în același an elita universitară românească îl desemna drept reprezentant al său la serbările tricentenarului Academiei Franceze.

Dincolo de prezența ei academică, dar nu fără o legătură directă cu aceasta, știința românească a dreptului se confruntă cu propriile-i probleme de afirmare a obiectului propriu de preocupări, a identității specifice și, nu în ultimul rând, a calităților cerute unui jurist spre a accede în rândurile „nemuritorilor”.

Cu titlu prealabil se ridică spre a fi lămurită problema raportării stării științei dreptului la evoluția societății (politice), cu atât mai mult cu cât suntem în prezența unei perspective istorice.

„Reflecția politică este rodul decadenței politice, în vreme ce știința dreptului este întotdeauna un produs al apogeurilor politice”. Această constatare a lui Carl Schmitt poate fi verificată cu ușurință de-a lungul istoriei, de la suprapunerea așa-numitei epoci clasice a dreptului roman și a perioadei de maximă expansiune a Imperiului, trecând prin hegemonia continentală a Franței și apoi a Germaniei în peisajul juridic european al secolelor XVIII-XIX, până la dominația contemporană globală a dreptului anglo-saxon de factură preponderent nord-americană. Și la scara mai redusă a istoriei României putem de

asemenea constata același raport, urmărind nu numai tendința de creștere inaugurată prin codurile din 1864 și ajunsă la apogeu în perioada interbelică, ci și *avântul* luat de știința juridică românească în perioada anilor 1964-1970, o perioadă caracterizată nu numai de o relativă liberalizare *socială*, ci mai ales de reafirmarea unui rol *politic* specific, prin așa-numita „declarație de independență” față de Uniunea Sovietică și asumarea complicatelor inițiative de mediere și poziționare în context internațional. La fel, prăbușirea politică a României în primul și în ultimul deceniu de „democrație populară”, respectiv de „societate socialistă multilateral dezvoltată”, este corelată la rândul ei cu un *recol* sever și nu mai puțin manifest al (științei) dreptului. Astăzi, în anul 2016, România numără 27 de ani de la prăbușirea regimului politic comunist, 25 de ani de la adoptarea Constituției care o proclamă „stat de drept, democratic și social”, 12 ani de la integrarea în NATO și 9 ani de la dobândirea calității de stat membru al Uniunii Europene. Cu toate acestea, dinamica pozitivă a științei juridice românești ni se pare că se lasă încă așteptată. Pe ansamblu, în pofida unor *acumulări cantitative* precum numărul de cursuri, manuale, tratate și comentarii (pentru a nu mai vorbi despre cel al publicațiilor juridice), saltul calitativ constând în școli și direcții de cercetare originale, în sinteze teoretice deopotrivă recapitulative și prospective ori – *last but not least* – în dezbateri contradictorii care să facă posibil un progres real se lasă încă așteptat.

Acumulări cantitative și salt calitativ, contradicții (neantagoniste!) ca motor al progresului: asemenea formulări pot retrezi celor mai în vârstă amintirea marxism-leninismului odinioară atât de omniprezent, și ele au fost anume în acest scop alese! După o jumătate de secol în care știința dreptului a fost așezată pe anumite baze ideologice, acestea au dispărut pur și simplu din cadrul preocupărilor juriștilor, fără a fi supuse unei analize riguroase care să separe și să justifice ceea ce rămâne viabil (dacă mai persistă ceva!) de ceea ce trebuie încredințat exclusiv studiului istoricilor și tratat ca atare. O asemenea analiză ar fi trebuit să trateze *Operele complete* ale lui Marx, Engels și chiar Lenin și sechelele lor cu aceeași seriozitate cu care sunt studiate în Germania scrierile lui Kant și Hegel nu numai de către neo-kantieni sau neo-hegelieni, ci și de toți savanții conștienți de influența obiectivă exercitată de aceste scrieri asupra științei juridice germane, chiar dacă

ei înșiși preferă să se raporteze mai degrabă la Aristotel sau Dworkin. Mai mult, nici măcar „scrierile” unui Stalin ori Vâșinski nu ar putea fi omise dintr-o asemenea analiză, fără îndoială, cu măsura și din perspectiva cuvenite, așa cum o arată tot în Germania avalanșa de monografii și articole care urmăresc identificarea urmelor lăsate de ideologia național-socialismului în gândirea juridică germană (și ca spre a nu uita trecutul, din grija de a nu-l repeta!). Lista ar putea continua, iar comparația dintre România și Germania sub acest aspect ar putea fi dezvoltată până la indicarea faptului, deloc nesemnificativ, că publicațiile respective au început și ele să apară abia după mai bine de două decenii postbelice. Dincolo de locurile și rațiunile acestei întârzieri, efectul devastator pe care ea îl are asupra unei științe juridice împiedicate să se confrunte cu propria sa istorie recentă constă în eliminarea posibilității ca știința juridică să dobândească acea conștiință de sine care să-i permită, la rândul ei, conștientizarea sarcinilor care îi stau înaintea.

Refuzând confruntarea cu istoria recentă, știința juridică românească din ultimul sfert de secol a recurs, așa cum se știe prea bine, pe de o parte, la recuperarea marilor clasici interbelici, pe de altă parte, la acumularea de idei și concepții teoretice din spațiul juridic occidental, multe dintre ele de mult depășite, iar altele diametral opuse celor tocmai recuperate din tradiția precomunistă. Faptul că fundamentele ideologice ale construcțiilor juridice receptate au fost de regulă fie neglijate, fie tratate cu aceeași superficialitate rezervată în trecut materialismului dialectic și istoric nu trebuie să stârnească prea multă mirare, dacă ținem seama de faptul că în ambele cazuri, datorită depărtării temporale, respectiv spațiale, receptarea avea ca obiect construcții devenite (deja), respectiv rămase (încă) străine timpului și locului nostru. Lipsa legăturii *imediate* a acestor construcții cu identitatea *reală* a *societății* românești *contemporane*, identitate a cărei expresie juridică trebuia găsită tocmai de știința românească a dreptului, ar fi putut fi totuși acoperită prin realizarea unei corelații între această identitate *societală* și o misiune *politică* a națiunii române, misiune a cărei conștientizare poate abia ea, pe de o parte, să lege trecutul românesc de viitor prin prezent, iar, pe de altă parte, să particularizeze spațiul românesc în raport cu „mentalitatea juridică” (Mircea Djuvara) a celorlalte spații: înțelesă ca *nomos*, ordinea de drept este

inseparabilă de localizarea în spațiu în aceeași măsură în care trebuie înțeleasă ca produs al evoluției istorice neîntrerupte. Lipsa conștientizării unei asemenea misiuni politice de către majoritatea românilor, preocupați mai degrabă de aspectele economice ale socialului, explică nu doar decadența politică a României de astăzi, ci și dezagregarea identității sociale înseși; altfel decât marxist-leniniștii de altădată, și deopotrivă cei din zilele noastre, nu credem că economicul poate explica în mod integral o societate și cu atât mai puțin o națiune. Nu le vom face, prin urmare, juriștilor un reproș mai aspru decât ar merita, mai mult, vom observa și că această decadență politică nu este câtuși de puțin specifică României. Reîntorcându-ne la aprecierile de la început, vom înțelege însă nu doar starea prezentă a științei juridice românești, ci și sarcina vitală pe care această știință o are nu doar față de *societatea* românească, ci și față de *națiunea* română. Altfel decât popoarele decadente politic, cele aflate la apogeu din acest punct de vedere „determină modul de a vorbi și chiar de a gândi al altor popoare, așadar, vocabularul, terminologia și conceptele”, însă nu mai puțin: „un popor este învins abia atunci când ajunge să se supună unei reprezentări străine despre drept”. *Ut hoc non sit dixi et salvavi animam meam!*

Apare apoi dilema delimitării câmpului de acțiune al „științelor juridice”. Într-adevăr, pe cât de veche, ideea existenței unei „științe a dreptului” rămâne tot atât de ambiguă în privința semnificațiilor sale. *Dreptul formează obiectul unei științe sau este el însuși o știință?*, aceasta-i întrebarea fundamentală. Într-o opțiune elitistă, știința dreptului are ca obiect dreptul și fenomenul juridic, potrivit unei epistemologii proprii, și rămâne astfel apanajul unui areopag teoretic. Dimpotrivă, fără o asemenea distincție, „științele juridice”, dreptul semnifică practica – științifică – a juriștilor și este sinonimă cu dogmatica juridică; științele dreptului operează după același procedeu ca dreptul însuși, iar diferența dintre știință și obiectul său se estompează, așadar, până aproape de dispariție.

Într-o viziune larg împărtășită există trei mari tipuri de cunoaștere juridică. Prima ar fi cunoașterea juridică aplicată, care ar consta, în principal, în cunoașterea deciziilor și, plecând de la ele, într-o capacitate predictivă și într-o opinie comună are o mare importanță socială, chiar dacă în privința sa demersul cognitiv este aproape

neglijabil. Este vorba de așa-numitul „pozitivism tehnicist” care exprimă cât mai fidel posibil dreptul existent, construind cadrele conceptuale menite a-i asigura coerența și edificiul normativ, dominantă în cadrul facultăților de drept. A doua formă de cunoaștere juridică este cea fundamentală, care prezintă un grad de abstractizare suplimentar, integrând un efort accentuat, de coordonare și sistematizare a cunoștințelor. În fine, cea de-a treia formă a cunoașterii juridice ar reprezenta-o filosofia dreptului, situată la marginea profesiilor juridice, aparent indiferentă „tehnicii juridice” și asociată de multe ori cu un demers intelectual abstract care ar amputa gândirea juridică de realismul obișnuit. În fine, care ar fi criteriul de designare a candidaturii de a accede a unui jurist la instituția academică națională?

Este unanim admis faptul că, sub cupola academică, trebuie să-și găsească locul personalități reprezentative și recunoscute ca atare pentru știința juridică română actuală. Dar ce este un „mare jurist” (care să merite consacrarea academică)? O întrebare căreia nici măcar reflecțiile specialiștilor nu au reușit să-i aducă un răspuns complet și definitiv. Ca oarecare „producători de bunuri ale păcii sociale” (Max Weber), ei pot apărea adesea ca simpli „tehnicienii”, care refuză spațiul considerațiilor teoretice fundamentale. Pentru a depăși acest statut de simplu „profesionist” al dreptului, el are nevoie să-și afirme vocația intelectuală specifică, să dezvolte atitudinea critică și să afirme capacitatea creatoare. Ideile „marelui jurist”, demn de consacrare academică, trebuie să producă efecte nu numai asupra normelor înseși, ci mai ales asupra felului în care dreptul însuși este gândit. „Gândirea influentă are vocația de a se difuza și a imprima un anumit curs lucrurilor, chiar imperceptibil. Este vocația unui mare jurist”, conchidea un specialist francez în materie.

Spre a accede în spațiul academic, un absolvent de drept trebuie să parcurgă mai multe etape „inițiatice”, să treacă prin filtrele unei deveniri complicate. Aceasta presupune trecerea de la statutul primar, de simplu tehnician, cu rolul exclusiv de interpretare și aplicare a textelor legale, la cel următor, într-o anumită măsură complementar și superior, de intelectual „special”. Unul care, pe de o parte, este ținut să-și manifeste independența de preocupare și de spirit, prin a înceta să se comporte ca un simplu complice al puterii politice, întrucât obiectul activității sale este puterea politică, o parte a sa, exercitată prin

intermediul normelor juridice, iar, pe de alta, prin a-și manifesta intelectualitatea, prin capacitatea de a evalua, critica, constata, teoretiza și valoriza. Iar din rândurile acestor juriști-veritabili să se selecteze cei mai buni spre a accede la recunoașterea și consacrarea academică.

Răspunsul la întrebarea ce este un „mare jurist”, unul care să dobândească o asemenea calificare instituțional-academică, nu este ușor de formulat. În Franța, o lucrare cu titlul *Qu' est-ce qu' un „grand” juriste? Essai sur les juristes et la pensée juridique moderne*, de L. Fontaine (l'Extenso éditions, Paris, 2012) a fost aproape un bestseller, punând în circulație un concept care ne amintește de ceea ce romanii numeau Fondatorii Dreptului, *juris conditores*: specialiștii de prim rol, reprezentând încarnarea ideii de jurist care fagocitează universul academic al gândirii juridice. Desigur, referința la gândirea lor nu este datorată numai unei credințe în virtutea acesteia, ci reprezintă mai ales o constrângere academică, întrucât „marii juriști” sunt desemnați ca atare de comunitate. În orice caz, un asemenea statut presupune „a face școală” și a acredita discipoli reprezentativi, adică o cristalizare durabilă a unui curent de gândire prin adeziunea unui grup la concepții ori cunoștințe asemănătoare, existența de mecanisme pentru transmiterea *savoir*-ului, bazată pe figura unui „maestru” și, în sfârșit, o cunoaștere de tip doctrinar. Cu alte cuvinte, fondarea unei școli semnifică, într-un anumit fel, că un mod de a gândi și lucrurile asupra cărora reflectăm sunt reproduse de alții. Nu întotdeauna crearea unei școli este suficientă să acrediteze un „mare jurist”, în sensul că e cerută și conjugarea exigenței fondării unui *savoir* nou, cu un cadru propice transmiterii sale, respectiv un sistem universitar suficient de structurat și ierarhizat, care să permită confruntarea și stimularea ideilor creatoare. În fine, spre a se împlini misiunea de reprezentativitate, ideile trebuie să aibă efecte nu numai asupra normelor juridice însele, ci și a manierei de a le elabora. Iar gândirea influentă are vocația de a difuza și de a imprima un anumit curs lucrurilor, fie el și imperceptibil. Aceasta este vocația marelui jurist.

Ca orice instituție socială, și Universitatea aparține timpului ei, iar spiritul care o animă nu poate fi nici el altul decât spiritul acestui timp. De aceea, Universitatea medievală în care s-a născut știința juridică europeană ca știință a dreptului roman nu poate fi în niciun caz